

ЕЈУП МУШОВИЋ

ПОКРЕТ МУСТАФА-ПАШЕ БУШАТЛИЈЕ
ПРОТИВ РЕФОРМИ СУЛТАНА МАХМУДА II

Бушатлије су једна од најистакнутијих феудалних породица у северној Албанији одакле је изашло неколико личности апсолутних северноалбанских господара. Вук Стефановић Карацић пише да су Бушатлије, тако названи по селу Бушате, потомци Максима Црнојевића — Скендер-бега:

„Цар турски врло се обрадује кад види такове двије земаљске поглавице у таквом стању, па обојицу наговори, те се потурче и Јовану надјене име: Махмудбег Иванбеговић, а Максиму Скендербег Иванбеговић. . . приповиједа се да су од Максима данашњи Бушатлије. . . а од Јована Махмудбеговићи у Пећи”.

Вукову претпоставку треба прихватити, јер је управо познато да су прво били исламизирани представници племства, како би повлашћене позиције задржали у новим друштвеним односима. У том смислу је и даља Вукова констатација:

„. . . еле се види, да се један син Иванов с подоста Црногораца потурчио, а још је истинитије, да су они истурчени Црногорци дошли у Црну Гору и сваки на својој кући и баштини остали да живе у Турској вјери”.¹

За ову прилику треба поменути да Бушатлија Арслан-пашу скадарског намесника који је кратко везировао (1724-1726), јер је због непослушности према султану морао да оде. Потом више од сто двадесет година (1724-1831) Бушатлије су били скадарски намесници — везири,² међу њима свакако најпознатији: Махмуд-паша Бушатлија „стварни господар северне Албаније

¹ Вук Стефановић Карацић, *о Црној Гори*, разни списи, „Просвета” Београд 1972, 140 — 141.

² Енциклопедија Лексикографског завода I, Загреб MCMLVI, 547.

и опробани непријатељ Црне Горе". Турска влада га је прогласила 1786. године одметником, у време његовог похода на Колашин, Никшић, Пљевља и Сарајево, при чему је настојао да придобије незадовољнике против Портиних чиновника и великих економских оптерећења. До смењивања Махмуд-паше са везирског положаја ипак није дошло, јер је уследило султаново опрштење.³

Мустафа паша Бушатлија носио је везирске ореоле на скадарском престолу од 1812. — 1831. године, дошавши на то тако значајно место по породичној линији и царским указом. Због тога што је столовао у Скадру, у документима из његовог доба познат је као „Шкодра паша", што значи скадарски паша. Његовом ауторитету допринела је и породична лоза, али и државничка даровитост. Он, због тога, није много зазирао од султана Махмуда II, већ је, следећи традицију својих предака, био спремнији на пркос него на послушност, иако је знао да га то може коштати живота, као што га је на крају и коштало.

Историјски је познато да је период владавине султана Махмуда II (1808-1839) један од најнемирнијих периода у турској историји; да је то било време у коме се решавала судбина Османске империје. До темеља пољуљано Царство срело се са, рекло би се, нерешивим проблемима, како унутар себе тако и ван његових граница, јер је била прилика за многе државе да крену на дефинитиван обрачун са Османлијама. То је поробљеним народима дало наду да се могу дочепати већ давно изгубљене слободе. Немирима и устанцима су били захваћени сви простори Царства, од Саве и Дунава до Персијског залива и Мисира.

Султан Махмуд II, иако енергичан и предузимљив, морао је попуштати пред бројним захтевима устаника и побуњеника који су уживали симпатије и подршку европске јавности. Тако је Србија дефинитивно, после првог и другог српског устанка извојевала независност (1830). Устанцима и немирима биле су захваћене Влашка, Молдавија, Јужна Албанија с Али-пашом Јањинским, Босна са Хусеин-капетаном Градашчевићем. У Грчкој је на Мореји (Пелопонез) избио грчки устанак 1821. године, праћен крвопролићем и материјалним разарањима, али је уродио плодом. Сличне садржине био је покрет скадарског везира Мустафа-паше Бушатлије.^{3б}

Султан Махмуд II имао је проблема сличне природе и ван Балкана, у Азији и Африци. Понајвише муке му је задао намесник Египта Мухамед Алија, који је у почетку био султанова

^{3а} Богољуб Петковић, *Махмуд-паша Бушатлија од 1878 — 1896*, „Историјски записи", Год. X, књ. XIII, 1—2, Цетиње 1957, 214—216.

^{3б} Joseph von Hammer, *Historija turskog (osmanskog) carstva* — 3, Загреб, 1979, 309—319. (Превод: Nerkez Smilagić).

узданица, посебно се истичући у угушивању грчког устанка, да би касније отворено устао против султана.

Суочен са проблемима који су одлучивали судбину Османског царства, султан Махмуд II је видео спас у реформама које би из темеља мењале оно што се вековима није мењало. Реформе су имале за циљ модернизацију државе која је била будан чувар једног преживелог феудалног система. За разлику од тога, Европа је бивала све модернија, уживајући добробити које јој је донео капитализам. Сукоб та два система, оличена у модерно капиталистичкој Европи и заосталог турског феудалног система, ишао је на руку Европи. Више од стојих претходника, султан Махмуд II је то добро уочио и одлучио се на реформе, видећи у томе спас Царевине.

Реформама су биле захваћене све виталне државне власти. Посебно завређују пажњу реформе финансија и војске.

Реформама финансије највише су били погођени повлашћени друштвени слојеви који су чинили феудално спахијску класу. Они су носили различита звања, највише бегови и аге, и традиционално су живели на терет потчињене класе. Уз то, управо због тога повлашћеног положаја, обезбеђивали су себи ауторитет у друштву. Реформама Султана Махмуда II у многоме им се та права ускраћују. Био је то разлог да одмах устану против цара-реформатора, за кога нису имали лепе речи. Босански, по природи осциони беговат, први је дигао глас протеста против султана Махмуда II, називајући га „Влашки цар Марко”. Године 1826. упутили су цару поруку: „Будни нам цар, као што су досадашњи цареви бивали, а немој нас у кауре (невернике) терати тако ти твоје лепе вере”.⁴

Војним реформама требало је укинути некада прослављени јаничарски ред, а завести низаме — војску уређену по европским узорима. Јаничари, у време о коме говоримо, били су легло анархије и непослушности, живећи на традицији којом су се уљуљкивали. У таквим приликама нису могли ни сањати нити претпоставити да би могао неко да се дрзне на њихово постојање. Када је султан прокламовао укидање јаничара у Цариграду су, јуна 1826. године, избили велики, могуће незапамћени немири јаничара. Али, ни то није султана заплашило, нити га је могло натерати да одустане од реформи. У крвавом обрачуну пало је тада шест хиљада јаничарских глава.⁵ Крв је текла стамболским сокацима.

Племство скадарског пашалука, које је представљао скадарски везир Мустафа паша Бушатлија, одмах се, попут Бо-

⁴ Државни архив Србије, Грађа, књ. III, Књажева канцеларија књ. I, Нахија пожешка 1815—1839. Приредио: Данило Вуловић Београд 1953. године. ДАБ-КК XXIII, 311, стр. 210 (У даљем цитирању Ф. Н. само: ДАБ-КК XXIII. . .)

⁵ Т. Р. Вукановић, Арбанашки устанци 1826—1832. „Врањски гласник” Врање 1969, 28.

санаца, изјаснило против реформи. Скадарском везиру су се придружили сви косовски паше изузев Абдул Резак-паше пећког, који је остао веран султану. Пећки паша је повукао за собом Рожајце које су представљали Авдага, а затим Ибрахимага Ганић, исламизирани Кучи, и Наки Чолаковић, исламизирани Климента. Уз скадарског везира, а против султана, стали су Бул-бег Гусињски и васојевићки војевода Лакић. Сви су они били од руке скадарском везиру и учествовали у бројним походима против турских власти; у походима који су били праћени крвопролићем.

Истина је да је незадовољство против реформи султана Махмуда II Мустафа паша Бушатлија желео да искористи као ослободилачки покрет за самосталност, а дало би се закључити да је прижељкивао и титулу султана. У томе је следио политику својих претходника, скадарских првака из породице Бушатлија. И он је, као и многи други који су били на челу покрета против Османлија, уживао подршку европских држава. Унутар граница Царства имао је подршку међу истомислишљеницима као што је био Хусеин капетан Градашчевић, вођа побуњеног босанског беговата.⁶ Посебну подршку је имао од 1826. године у египатском принцу Мехмед-Алији, који је био албанског порекла. Милош Обреновић, кнез Србије, гајио је симпатије према свим побуњеницима против султана, неке је чак потајно помагао, али до озбиљније помоћи није могло доћи јер он није желео да квари добре односе са султаном у време када се борио за независност своје земље.

МУСТАФА — ПАША БУШАТЛИЈА И ГРЧКИ УСТАНАК

Пре него што је султан Махмуд II прокламовао званично реформе, скадарски везир Мустафа паша Бушатлија није био расположен да баш много поштује сеултана. Султан је то знао, али је знао и то да према горштацима Бушатлијама мора водити толерантнију политику, јер их није могао па ни смео тако једноставно одбацити. Видљивије одбијање послушности скадарског везира према свом сизерену дошло је до изражаја у време грчког устанка, када је султан тражио помоћ од њега ради угушивања устанка, а овај је, колико је могао, избегавао ту обавезу. Према извештајима који су, у вези са тим, долазили у Канцеларију књаза Милоша Обреновића, а који су главни извор за овај рад, ствари су текле овим редом:

Године 1821. избио је грчки устанак, ослободилачки по свом карактеру. Увидевши његову озбиљност и наслуђујући

⁶ Е. Мушовић, *Покрети Муслимана у Новопазарском Санџаку против реформи султана Махмуда II*. Зборник Историјског музеја Србије, 13—14, Београд 1977.

његове последице, султан Махмуд II је предузимао најозбиљније мере и чинио велике напоре да га угуши. Поред сопствених регуларних јединица главни ослонац у томе био му је египатски принц Мехмед Алија, коме су, разуме се, уследила обећања од султана о богатој награди ако се акције против устаника успешно заврше. Међутим, све то није било довољно, јер је грчки устанак био веома озбиљних намера, па је султан тражио помоћ и на другим странама Царства. У том циљу су, у првој половини октобра 1821. године, дошла четири царска изасланика код скадарског везира Мустафа-паше Бушатлије. Они су донели царску поруку и захтев скадарском везиру да са војском иде на Мореју — Пелопонез, да помогне угушивању устанка. Син васојевићког војводе Лакића, који је тада боравио у Чачку, обавестио је о томе Васиља Поповића, оборкнеза нахије пожешке, а овај је то пренео књазу Милошу Обреновићу. Он је том приликом рекао да је скадарски везир покушао да избегне ту обавезу на дипломатски начин. Међутим, шест месеци пре тога, нека војска са Косова, коју су предводили призренски и ђаковички паше, била је у Грчкој ради угушивања устанка, али од ње није било више ни трага ни гласа: „Све је скапало на Мореји”.⁷

Не могући више да избегава све учесталије захтеве за његово учешће у угушивању грчког устанка, Мустафа паша Бушатлија је упутио пет хиљада војника из скадарске регије у Грчку, али је избегао да пође с том војском, поверавајући команду неком од својих старешина. Када је о томе обавештен султан, изјавио је да ту војску без скадарског везира неће примити.⁸ Очигледно, султан је желео да у акцијама против грчких устаника учествује лично Мустафа паша Бушатлија. Он је тиме хтео да га чвршће веже за себе, јер му, посебно тог момента, није било свеједно хоће ли уза се имати скадарског везира или не.

Извештаји из наредне (1822) године говоре да је скадарски везир ипак учествовао у угушивању грчког устанка, при чему му је већина војника била с Косова. Та војска је била изложена великом страдању, јер је била разбијена. Они који су имали среће да остану живи враћали су се, али су изгледали „грдно и јадно, болесно и одвише рањено, а барјаци јадно порушени. Барјактари и друге су многе поглавице изгинули, а ништа не добили. . . . Од како је Скадар на Бојану пао оваки му црн образ никада ние био”.⁹

После тих пораза и тако бројних жртава скадарске војске на грчком ратишту и после избегавања да лично учествује у том сукобу, Мустафа паша Бушатлија је упао у неприлике.

⁷ ДАВ — КК XXIII, 100, стр. 74.

⁸ ДАВ — КК XXIII, 106, стр. 79.

⁹ ДАВ — КК XXIII 137 стр. 100.

Поред тога што је био погођен великим губицима, њему је сада претила опасност од султана, јер му је било више него јасно да је скадарски везир неодговоран, а за то је летела глава.¹⁰

Кнез Милош Обреновић, који је будно пратио сва збивања око грчког устанка, упознат је 29. јануара 1824. године да је скадарски везир пошао на Грчку са шест хиљада војника и да му се придружило још много војске из других крајева, могуће са Косова, из Санцака и Црне Горе. До најжешћег сукоба са грчким устаницима дошло је код града Мисолунге у Грчкој. Устаници су нанели страховит пораз свеукупној турској, према томе и скадарској војсци, која је изгубила око осам хиљада људи. Поред великог броја изгинулих, било је много рањених, гладних и изнемоглих. Наводи се да Нуман паша пећи није успео да из те битке избави ни сваког трећег војника, а да су најбоље прошли Ђул-бег Гусињски и бјелопољски ајан јер су имали најмање губитака. Изгледа да је злу коб једва избегао и сам скадарски везир, јер га неко време није било нигде. Сазнало се да је, неке дане после те битке провео у Каваји, где се како извори наводе, и оженио.¹¹

О незапамћеном страдању Бушатлије у бици код Мисолунге говоре и други извори. Био је то и за самог султана Махмуда II велики пораз. Али, то га није обесхрабрило. Непосредно после те битке султан је послао двадесет асеџија (изасланика) у Румелију (Балкан) и Арнаутлук (Албанију), да скупљају нову војску за нови поход на Мореју. Сви султанови поданици су полагали заклетву на верност, обавезујући се да ће помагати у угушивању устанка. Чин те оданости обављен је љубљењем царске сабље, што је био знак највеће оданости.¹²

Посебно царско писмо послато је скадарском везиру, у коме је стајало да се прикупља нова војска из скадарске регије против грчких устаника. Симо Лакићев је тада пренео кнезу Милошу вест да је скадарски везир имао страховите губитке у људству, у сукобима са Грцима, али и да му је много војника страдало од глади и болести. Но, султана то није обесхрабрило, већ је поново тражио помоћ од скадарског везира. Скадарски прваци су се нашли у новој неприлици, јер нису могли сакупити толику војску, а више им се није ишло у Грчку. Међутим, царска се морала поштовати, што се види из једне изјаве Скадрана: „... на Морију (Мореју) више војске скупити не можемо, а ако не пођемо, хоћемо се Царством омразити”.¹³ Дешавало се то фебруара 1824. године, када је Кафтан ага Кулч,

¹⁰ ДАВ — КК ХХIII, 200, стр. 136.

¹¹ ДАВ — КК ХХIII, 206, стр. 138.

¹² ДАВ — КК ХХIII, 210, стр. 142.

¹³ ДАВ — КК ХХIII, 211, стр. 144.

царски човек, боравио у Скадру, коме је, кажу, скадарски везир и обећао помоћ за Грчку.

Султан се, мимо обичаја и раније праксе, обратио и Босанцима тражећи од њих 30.000 нефера (војника) и спахија (коњаника).¹⁴ Босанци нису тада много марили за царску, па је султан Махмуд II упутио фермане босанским градовима, позивајући верне против осиноних Бошњака, који се царске не придржавају. Проклињао је „сваки оцак у Босни од када би хоџа на џамијској мунари језан проучио до времена онога у које би цареви заповест примили”.¹⁵ Додајмо овоме да су се и Колашинци, на челу којих се налазио буљукбаша Ајдар од Миџана, определили за сарадњу са Босанцима, а против султана. Пошто је упловио у мутне воде које су се тешко бистриле, скадарски везир је, децембра 1826. године, успоставио прве озбиљније контакте са Босанцима, а ови су пак „највишу надежду у Скадранина полагаали”.¹⁶

Чини се да је султан Махмуд II последњи пут покушао да веже за себе везира Мустаф-пашу Бушатлију уступајући му области: Дукађин, Елбасан, Дебар, Охрид и Трговиште (Рожаје), али узалуд. Скадарски везир се јавно декларисао против султанове политике.

ОТВОРЕНИ СУКОБИ

Анархијом, која је султану Махмуду II задавала велике невоље, била је захваћена Босна, можда и више него било која друга покрајина или пашалук. Тамо је босанско, по природи осино племство компактно и отворено, готово без изузетка, што није био случај и са херцеговачким племством, иступило против султана-реформатора. Султанове реформе су дубоко задирале у интересе босанског беговата, до тада повлашћеног, чији је живот био леп и безбрижан, јер је почивао на експлоатацији чивчија. Тадашњи босански везир Авдул Рахман паша имао је великих неприлика са њима, па је настојао да повећа војне контингенте. У том смислу је, априла 1827. године, тражио од рожајских Ганића да му пошаљу војнике који би код њега служили под ајлук (плата). Истовремено је наставио са крвавим обрачунима. Он је тада (1827) само у Новом Пазару посекао Билаловиће, Смака Буљукбашу и Адила Кукавицу.¹⁷ Сличне мере је предузимао и у другим крајевима.

Немирима су били захваћени Косово и Метохија, где је било више царских противника него присталица. Слично је било

¹⁴ ДАБ — КК XXIII, 217, стр. 147.

¹⁵ ДАБ — КК XXIII, 315, стр. 212 (од 3.XII 1826).

¹⁶ ДАБ — КК XXIII, 314, 319, стр. 213, 217.

¹⁷ ДАБ — КК XXIII, 322,323, стр. 320—321.

са Бихором, Пештери и рожајским крајем. На Пештери и у рожајском крају живели су, у највећем броју, потомци исламизираних Климената и Куча, овде настањених почетком XVIII века. Да би придобио Бихорце и Пештерце за себе, а против султана Мустафа паша Бушатлија је именовао свог човека Хасана Хота за бихорско-пештерског забита. За седиште му је одредио Лозницу код Бијелог Поља и Суви До на Пештери. Ту су изграђена камена утврђења, па је оно у Сувом Долу било познато као кула Хасана Хота. Око ње су била подигнута вешала и доста је Бихораца и Пештераца на њима скончало.¹⁸ Хасан Хот је већ априла 1828. године имао озбиљније сукобе са Пештерцима и Рожајцима које су предводили Авдага Ганић, исламизирани Куч, и Наки Чолаковић, исламизирани Климента, обојица из Рожаја. До тога је дошло зато што је Хасан Хот хтео да купи војску са територије Бихора, Пештери и Рожаја, која би на дати знак кренула против султанове војске. Ови су то одбили и за свог вођу прихватили Авдагу Ганића. Авдага је, пак, имао ослоњаца на Абдул Резак-пашу пећког, једног од ретких косовских паша који је остао веран султану, односно који је отказао сарадњу скадарском везиру. Рожајци су се тада и званично обратили за помоћ пећком паши против Хасана Хота, који се сурово обрачунавао са Бихорцима и Пештерцима. Абдул Резак паша им је дао нешто муниције и обећао да ће их помоћи и у људству, само ако скадарски везир пошаље војску на њих, а причало се да хоће.¹⁹

Страховања Рожајаца од скадарског везира Мустафа-паше Бушатлије била су оправдана, јер се овај био закleo „да ће их довести у ред”, односно привући к себи а одбити од султана Махмуда II. Тако је он, лета 1828. године, припремио осам хиљада војника, за њиховог команданта именовао Хусеина Хота и припремио их за поход на Рожаје и Бихор. Ипак, настала је нека преша, па се та војска није појавила тамо где се очекивала.²⁰

Општа преокупација Мустафа-паше Бушатлије била је усмерена на организовање отпора султану. Желео је бескомпромисан обрачун са њим, при чему му нису била далеко размишљања о томе да би могао и сам да седне на султанову столицу у тек изграђеном и сјајном дворцу Долма бакче сарај. Истина је да му је целокупна ситуација у Царевини ишла на руку, јер су унутрашњи немири пламтели Царевином, а рат са Русијом била је нова кап горчине, јер су Османлије имали велике губитке, као на пример у бици код Варне, где су три

¹⁸ Е. Мушовић, *Нешто о Хотима и Хасану Хоту...*, Сеоски дани С. Вукосављевића, књ. III, Пријепоље 1976.

¹⁹ ДАБ— КК XXIII, 358, стр. 238.

²⁰ ДАБ — КК XXIII, 360, стр. 239.

паше заробљене и где је изгубљено двадесет пет хиљада војника.²¹

У јесен 1828. године скадарски везир је обезбедио војску од тридесетак хиљада људи, спремну да пође против султана. Ту војску је купио из целог пашалука, па и из пограничних крајева као што су: Бањска, рожајски и бихорски крај, Пештер и делимично сјенички и новопазарски крај. Поименично се наводи да му је пришао Ђул бег Гусињски са три стотине Гусињана и војвода Лакић са двеста педесет Васојевића.²² Но, ни султан није седео скрштених руку. Напротив, октобра 1828. године његови су људи дошли у Призрен и Ђаковицу да тамо мобилишу људство против побуњеника. Само су из ђаковичког краја тражили хиљаду војника. Ђаковчани су, по наводима извора, поткупили султанове људе и тако избегли ту обавезу. Њихов пак однос према скадарском везиру био је, очигледно, другачији, изражен спремношћу да га помогну материјално, а и у људству, али ово друго у одређеним границама. То се види из поруке коју су ми послали:

„Ми без тебе никуд поћи нећемо, а ни с тобом далеко не можемо, но најдаље докле нам од нашија кућа може рана доћи.”²³

Велику сметњу имао је скадарски везир у љутом противнику Абдул Резак-паше пећком, који је уза се имао не само пећку околину него и рожајски крај, па и добар део Бихора и Пештери. Велики успех је био за Мустафа-пашу Бушатлију што му је пошло за руком да придобије Арслан-пашу, рођеног брата Абдул Резак-паше пећког, па је тако поделио Пећанце у два табора: на присталице и противнике султана. Скадарски везир је, априла 1829. године, послао „на забитлук” у Пећ Арслан-пашу, који би на том положају заменио брата Абдул Резак-пашу. Долазак Арслан-паше у Пећ био је протраћен крвопролићем и разарањима. Он је спалио три до четири конака пећких агалара, док је, испред њега, побегло из Пећи четири стотине људи²⁴.

Истовремено су на рожајским просторима вођени жестоки окршаји између присталица и противника султанових. У њима је погинуо Осман ага, синовац Хусеин Хота, везиров човек, и Ибрахим ага Ганић (ова друга вест није потврђена), везиров противник²⁵.

Управо тада је скадарски везир позвао к себи поглаваре скадарског пашалука на договор. Садржај тога скупа није познат, па остаје да се о томе само претпоставља. У тој тешкој си-

²¹ ДАВ — КК ХХIII, 364, 371, стр. 244, 248.

²² ДАВ — КК ХХIII, 361, стр. 240.

²³ ДАВ — КК ХХIII, 366, 245.

²⁴ ДАВ — КК ХХIII, 387, стр. 255.

²⁵ ДАВ — КК ХХIII, 393, стр. 257.

туацији, када никоме није било лако, било је веома тешко хришћанском становништву, без обзира на то што је покушавало да се не меша у целокупну ситуацију и да остане по страни. То је натерало стотинак породица из Гусиња, Бихора и Пештери да се иселе у Кнежевину Србију, а пут их је водио преко Јавора и Голије²⁶

Ма колико црногорско-брдска племена покушавала да се не мешају у међусобне сукобе противника и присталица султанових реформи, ипак нису могла остати по страни, јер их је то налагала одређена ситуација. Ни Срби, који су живели у граничним пределима према босанском пашалуку, иако у повољнијем положају од горе наведених, и којима је кнез Милош препоручивао да се мудро држе, нису могли остати потпуно неангажовани, па су у храни више помагали царске противнике него његове присталице.

Већ смо истакли да је војвода Лакић активно помагао Мустафа-пашу Бушатлију са 250 Васојевића, а Ашани су остали по страни. У Скадру је било заточено неколико Пипера и Куча, али ни то није натерало њихове саплеменике да се озбиљније умешају у дату ситуацију. Ако је било неког учешћа у сукобима са турском или скадарском војском у том периоду од наведених и других црногорских племена, онда су они гледали да то искористе у неке своје сврхе.

Муслимани, пак, који су живели на територији скадарског пашалука, као и они који су припадали босанском пашалуку, били су приморани да се укључе у збивања, па је становништво било подељено на царске противнике и царске присталице, при чему је било више ових првих. Поред осталих, поименично се помињу они који су активно помагали скадарског везира: Ђул-бег гусињски са 350 Гусињана и 200 Плављана; Сулејман-ага Кучевић, ајан (старешина) Бијелог Поља са 100 војника; Хусеин Хот са 600 Климената, док је Хасан Хот успео да покупи и мобилише 750 Бихораца и Пештераца. Они су били само део од четрдесетак хиљада војника, колико их је прикупио скадарски везир. Планирано је било да та војска крене, јуна 1829. године, од Скара према Призрену и даље према Македонији. Пут од Скадра до Призрена требало је преваљити за дванаест дана²⁷. Међутим, та војска није тада кренула према Призрену, већ је то одложено за касније. Они Бихорци, Пештерци па и Колашинци (Колашин на Тари) који нису хтели прићи скадарском везиру били су изложени малтретирању. Тако су, због тога, обешчени код куле Хасана Хота у Сувом Долу: Хадровићи из Бихора, Дупљаци из Корита и један Колашинац²⁸.

²⁶ ДАБ — КК ХХIII, 389, стр. 256.

²⁷ ДАБ — КК ХХIII, 398, стр. 261.

²⁸ ДАБ — КК ХХIII, 417, 469, стр. 265, 302.

Због мањкавости извора које смо користили, тешко је пратити марш скадарске војске према Призрену и даље, а више је него сигурно да је тај пут био врло напоран, а војници изложени бројним неприликама. Но, намера те војске и њеног команданта Мустафа-паше Бушатлије, а то показују и каснији извори, био је дефинитиван обрачун са царском војском; ишло се на бити или не бити.

Извештај који је дошао у руке кнезу Милошу Обреновићу казује да је војска скадарског везира била у Призрену 26. марта 1831. године, и да се одатле спремила на даљи поход²⁹, што значи да је пут од Скадра до Призрена завршила успешно. Да ли је имала неприлика и каквих од Призрена према Скопљу и Прилепу такође нам није познато, али је чињеница да је и у том правцу убрзано марширала. Она је продрла дубоко у Македонију, дошавши до Бабин-хана (Бабино), између Прилепа и Велеса. Ту се приметно љути бој, 21. априла 1831. године, и у тој одлучујућој бици победник је била царска војска, и то је практично био крај војевању Мустафа-паше Бушатлије. Он је у бици код Бабин-хана изгубио шеснаест хиљада војника: четрнаест хиљада заробљених и две хиљаде погинулих³⁰. Остаци поражене војске разбегли су се куд који, и данима су се враћали, правцем којим су пре битке победоносно ходили, оболели, рањени, изгладнели и намучени. Десетак дана после бабинске битке, значи почетком маја 1831. године, скадарски везир је примећен у Призрену, одакле се спремао да иде у Скадар. Записано је да је део војске оставио у Призрену, а са другим делом је отишао у Скадар, рачунајући да ће тако успети да одбрани та два града од турских напада које је требало очекивати.

Јашар паша приштински, присталица Мустафа-паше Бушатлије, будући да му је запретила опасност од султанове војске, побегао је из Приштине у Вучитрн. Ту га је стигла делегација султановог везира који је командовао турским снагама и понудила му опроштај и новац, само да пређе на султанову страну³¹. Колебљиви Јашар паша, до тада узданица скадарског везира, пристао је да приђе султану, обећавши му оданост и преузевши обавезу да ће снабдевати храном царску војску. Имао је на том плану блиског сарадника Ејуп-пашу Ферхатагића из Новог Пазара, који је од краја до почетка остао уз султанову страну, и они су двојица постали стубови султанових идеја.

У Пећи се поново разбуктала борба између браће Арслан-паше, Бушатлијиног присталице, и Абдул Резак-паше, од раније

²⁹ ДАВ — КК ХХIII, 465, стр. 300.

³⁰ Т. П. Вукановић, *Арбанашки устанци 1826—1832*. Врањски гласник, Врање, 1969. стр. 45—46.

Вук Ст. Караџић, *Историјски списи II*, „Просвета”, Београд 1969, стр. 200.

³¹ ДАВ — КК ХХIII, 471, стр. 305.

султановог човека. Сукоб се, разуме се, у то време великих Бушатлијиних пораза, завршио поразом Арслан-паше. Неко време потом поражени Арслан паша је виђен у Гусињу и одатле му се губи траг, а брат му Абдул Резак паша је поново постао пећки старешина. Тек што је у Пећи преузео власт, отишао је у Ђаковицу да се тамо обрачуна са царским противницима.

Рожајски Ганићи са већином Бихораца и Пештераца, који до тада нису царску отказивали, а за то плаћали и људским животима и материјално, заузели су кулу Хасана Хота у Сувом Долу, која је била бедем и симбол тираније скадарског везира. Хасана Хота су заробили и очекивало се да ће поступити са њим онако како је он поступао са њиховим очевима и браћом, дакле, да ће га убити. Међутим, не зна се из којих разлога, они то нису учинили, већ су га спровели до Подгорице и он се тамо нашао на слободи. У Сувом Долу се тада наместио, по царској заповести, Ганић из Рожаја и именован је за пештерског старешину.³²

Обруч царске војске и противника Мустафа-паше Бушатлије све више се стезао око Скадра и ситуација „везира са Бојане”, или „Шкодра-паше”, била је све неизвеснија. Кружиле су вести да турске војне снаге, у великом броју, иду према Скадру, и то из различитих праваца. Писало се да је само из Цариграда бродовима упућено на Скадар двадесет хиљада војника. Каснији извори говоре да је тај број био још већи³³.

Мало наде је било за некада силног Мустафа-пашу Бушатлију. Њена искрица била је уперена у покрет босанског беговата („Све саме главе од Босне”) против султана-реформатора. На несрећу и Бошњака и Скадарлија, није дошло до озбиљније сарадње у заједничким акцијама које су имале исте циљеве и истог непријатеља. Због те некоординације, десило се да су Босанци пошли у отворени обрачун са султановом војском после слома војске скадарског везира. То их је свакако у дефинитивном исходу коштало, а ишло на руку султану Махмуду II.

Босанску војску је предводио Хусеин капетан Градашчевић, „Змај од Босне”, а зборно место јој је било у Новом Пазару. Ту се сконцентрисало дванаест хиљада босанских побуњеника, а по другим, не баш сигурним изворима, било их је двоструко више. Одатле су пошли у бој на Косово³⁴. У победи босанске над турском војском на Косову, а она се заиста десила мимо очекивања 22. јуна 1831. године, Мустафа-паша Бушатлија, који се тада хватао за давленичку сламку, видео је искрицу наде за свој

³² ДАБ — КК XXIII, 474, 478, стр. 307, 311.

³³ ДАБ — КК XXIII, 478, 486, стр. 311, 321.

³⁴ Е. Мушовић, *Покрети Муслимана у новопазарском крају против реформи султана Махмуда II*, Зборник Историјског музеја Србије 13 — 14, Београд 1977. г. ДАБ — ЗМП VI 96—1831, стр. 316. ДАБ — КК XXIII, 486, стр. 320.

опстанак и спасење. Истина је и то да су и Босанци, у својим акцијама против султана, рачунали на сарадњу са Бушатлијом, иако су и без тога рачунали на пуни успех и ишли у рат са крилатицом „Умрети или победити”. Охрабрен таквом решеношћу „босанскије јунака и нашије коншија” како их је називао кнез Милош, скадарски везир је успео да последњим снагама своје моћи, прикупи нешто војника, те да тако колико-толико олакша Бошњацима, а себи и више. Команду над том војском поверио је Хасану Хоту и она је упућена на Пећ „где је царска странка преовладала”. Дакле, та војска је требало да се обрачуна с Абдул Резак-пашом, о коме је напред било речи.

Заплашени тиме и успесима Босанаца (у оригиналу Бошњака), поколебали су се Рожајци и Бихорци, па су четири рожајска и бихорска главара отишла на покорност Хусеину Хоту, дајући му обећање да ће његову и босанску војску помагати у људству и храни³⁵.

Без обзира на тежак пораз војске скадарског везира, прилике су још биле тешке и мутне, а анархија све већа, па је исход целокупне ситуације био још у потпуној неизвесности. Због тога су се људи одлучивали час за једну час за другу завађену страну, подједнако страхујући од султана и његових противника. Такав је однос према ситуацији 1831. године имао и кнез Милош Обреновић и на том плану је имао дволичних иступања. Не само што је гајио симпатије према побуњеницима — султановим противницима него их је и помагао у храни, нарочито Босанце. Очувана су, на другој страни, његова писма султану у којима је оптуживао побуњенике и чак му препоручивао како да се обрачуна са њима. Када је Хусеин капетан Градашчевић, који је до тада знатно полагао и у српскога кнеза, осетио да му Милошево пријатељство није искрено, упутио му је не баш љубазно писмо, у коме је писао да ако не може да га помаже не би требало ни да му одмаже. Из одговора кнеза Милоша види се да му је тешко пала примедба Градашчевића, па му је, поред осталог, поручио и ово:

„Они (Босанци, Е. М.) нека гледе свога посла, на ме нек се не обраћају, само нек не седе једнако на једном месту већ нек напредују, нек не седе да не прођу као Скадранин (Мустафа-паша Бушатлија, Е. М. . . . А ја морам онако писати, као што сам писао, и, што вели Градашчевић да му никада више не пишем нек му кажу да ћу морати и десет и двадесет пута писати и претити и викати на њи, зашто царскиј човек седи овде и диктира шта да радим и говорим. . . Но, он нек не гледа

³⁵ ДАБ — КК ХХІІІ, 486, стр. 320.

ни на моја писма ни на моју вику, и претњу, већ нек ради своја посла. . .³⁶

Човек кнеза Милоша Армаш био је у јулу 1831. године код Мустафа-паше Бушатлије. Он је том приликом испоручио поздраве од кнеза, а скадарски везир је отпоздравио и изразио задовољство и захвалност кнезу Милошу на пријатељском држању. Жеља му је била да се то пријатељство настави и да се чешће дописују. Писма би било најсигурније слати преко бјелопољског ајана Сулејман-аге Кучевића. Армаш је обавестио Милоша да је сазнао да скадарски везир припрема са војском нови поход на Призрен против царске војске. Међутим, он лично није видео никакве војске изузев двеста Малисора у Гусињу који су се спремали за поход на Бихор и Рожаје. У Скадру је приметио општу заплашеност становништва, уношење хране и других намирница у град, радове на утврђивању града, велику скупоћу, а на путевима хајдуке који пресрећу, пљачкају и убијају људе. Скадрани су своје очи упрли према даљој судбини Османске царевине и донекле су их веселили њени порази, као што су биле вести да су анадолски побуњеници ушли у Цариград и да је египатски принц Мехмед Алија заузео Сирију, а најрадоснија им је била вест да је војска Хусеин-капетана Градашчевића однела сјајну победу над царском војском код Липљана на Косову 22. јула 1831. године³⁷.

Крајем друге декаде септембра 1831. године у Скадар је дошао мур-сахибија (чувар царског печата) да као царски човек обави за сада непознате послове. Октобра исте године вођене су велике борбе око Скадра између султанове и Бушатлијине војске. Ова последња војска била је јако ослабила и исцрпљена и бројала је једва пет до шест стотина војника. Многе старешине, изузев рођака, отказале су послушност скадарском везиру и предале се султану. У тим борбама погинуо је истакнути султанов војсковођа Мехмед бег. Царски везир је одмах именовано Мехмед-беговог брата за скадарског пашу. Том приликом му је обећао „да ће му сав Пашалук што га је Шкодра (Мустафа-паша Бушатлија) држао на век дати и везиром га поставити” ако ухвати или убије Мустафа-пашу Бушатлију.

Армаш, за кога рекосмо да је седео у Скадру као Милошев човек, важио је као велики пријатељ Мустафа-паше Бушатлије. Одатле је могао добијати поуздане податке које је уредно и на време слао српском кнезу. У време октобарских борби за Скадар (1831) он је побегао у Црну Гору али се убрзо, на дату реч султановог представника, вратио у Скадар. За противуслугу обаве-

³⁶ ДАБ — КК ХХIII, 486, стр. 321.

³⁷ Е. Мушовић, *Покрети санџачких Муслимана ...*, ДАБ — КК ХХIII, 490, 534, стр. 328, 357.

штавао је турске власти о Мустафа-паши Бушатлији. Крајем октобра 1831. године дефинитивно је Скадар пао у руке султанове војске.

Сматрајући да је борба око Скадра и за Скадар окончана, наређено је турским снагама, које су биле лоциране у Скопљу, и припремљене за марш према Скадру, да се врате у Једрене³⁸.

Званично саопштење да је „Скадар прихваћен” дато је новембра 1831. године. У Србији су се тада пронеле вести да је скадарски везир Мустафа паша Бушатлија побегла из Скадра у Црну Гору и да се тамо негде скрива, али та вест није потврђена³⁹.

Падом Скадра нису окончане борбе између царских присталица и противника. Истина, оне су изгубиле у интензитету и биле су више ствар авантура и улагања последњег напора да би се спасло што се спасити могло. У Бијелом Пољу је Смаил ага Кучевић, удруживши се са Колашинцима, поразио Кафтан-агу, султановог човека, а Босанци су, без обзира на „Пирову победу” на Косову, поставили свога човека за забита Бихора, наместивши га „у конаку Скадранинову у Лозницама, један сат хода од Бијелог Поља”⁴⁰. У целом босанском пашалуку немири су настављени, а исход им је био пропраћен крвопролићем и разарањима. Може се рећи да су сада царске присталице, у тим обрачунима, биле ригорозније од својих претходника.

Додајмо овоме, као последњу вест ове теме, да се Арслан-паша пећки састао са Босанцима, вероватно царским присталицама, у Сувом Долу на Пештери и да су се договорили да до темеља поруше кулу Хасана Хота као симбол свих зала и недаћа, и да су одредили границу до које су се могли кретати „арнаутски низами”, а до које војска новог босанског везира. Та гранична линија ишла је од Сувог Дола преко Крушчице до Бијелог Поља⁴¹.

Ситуација се у скадарском пашалуку, бар што се тиче Мустафа-паше Бушатлије, после 1831. године, његовом смрћу завршила.

Покрет Мустафа-паше Бушатлије, скадарског везира, против реформи султана Махмуда II је дошао као револт на реформе које су у целини много мењале традиционални феудални систем Османске царевине и које су посебно закидале повлашћени живот племства, па и онога у скадарском пашалуку. Мустафа-паши Бушатлији је то био повод да отворено иступи против цара-реформатора, имајући уза се целокупно племство, а ово је, као врло утицајан друштвени слој, повукло остале категорије

³⁸ ДАВ — КК ХХIII, 526, стр. 354.

³⁹ ДАВ — КК ХХIII, 438, 542, стр. 362, 364.

⁴⁰ ДАВ — КК ХХIII, 531, стр. 365.

⁴¹ ДАВ — КК ХХIII, 550, стр. 375.

друштва за собом. Истина, овај револт против султана није никаква новина у скадарском пашалуку, особито код Бушатлија. Скоро сви претходници Мустафа-паше отказивали су врло често послушност свом цару и настојали да се осамостале. Ту карактеристичну политику Бушатлија према Цариграду наставио је и Мустафа паша и грубо речено, она је имала ослободилачку нит. Ослободилачку у томе што је он желео да збаци власт цара, да се осамостали и да остане у правом смислу апсолутни господар северне Албаније и крајева који су тада припадали скадарском пашалуку. Међутим, Мустафа паша је ту отишао још даље од својих претходника. Када је отпочео са отвореним супростављањем султану-реформатору, учинило му се да може тражити и више од онога што је првобитно замислио, односно да може тражити и царску круну. У том смислу треба схватити и његов не тако безопасан поход у далеку Македонију, али и страховиту катастрофу у околини Прилепа. Та катастрофа, која је означила крај не само његов него и свих Бушатлија, илустрација је политичко-стратешке непромишљености и незрелости, јер је то био крупан залагај за иначе моћног господара северне Албаније, а плаћен је опромним бројем људских живота и великим материјалним разарањима.

Dr Ејуп Мушовић

LE MOUVEMENT DE MUSTAFA — PAŠA BUŠATLIJA CONTRE LES REFORMES DU SULTAN MAHMUD

R e s u m é

Le mouvement de Mustafa — paša Bušatlija, le vizir de Scutari et le maître absolu de l'Albanie du nord (1812—1831), était dirigé contre les réformes du sultan Mahmud II. Au moyen des réformes le sultan voulait sauver l'Empire de la crise où il s'était enfoncé. Par les réformes étaient embrassés tous les points vitaux de la vie étatique, en donnant la place centrale aux réformes militaires, c. à d. à l'abrogation des janissaires et à l'établissement du «nizme», de l'armée moderne au modèle européen, et aux réformes des finances. C'était la seule voie où l'état Ottoman pourrait suivre à peine l'Europe de plus en plus moderne et ainsi de subsister.

Les réformes se heurtèrent à une forte résistance sur tout le territoire du grand Empire, dont les porteurs étaient les aristocrates, jusqu'alors étant une couche sociale privilégiée et d'influence, qui en attira les masses. Les résistances particulièrement fortes se manifestèrent au pašaluk de Scutari, y devenant une pleine lutte, et ensuite au pašaluk de Bosnie. A la tête des premiers se mit le vizir de Scutari Mustafa — paša Bušatlija, tandis qu'à la tête de ceux de Bosnie se mit Husein kapetan Gradašević.

L'intolérance envers le sultan — réformateur et envers la cour de Constantinople, Mustafa — paša Bušatlija l'en exprimait du moment quand il s'assit sur la chaise de vizir, continuant ainsi la politique de ses précédents de la famille Bušatlija, dont le but était l'aspiration vers l'autonomie et vers la position indépendante. Ces résistances étaient au début couvertes d'un voile de secret, étant conscient que la parole de l'Empereur ne pouvait

pas être niée, pour entrer plus tard en conflit et en guerre. Les premiers harcèlements eurent lieu à cause de l'empressement du sultan d'étouffer l'insurrection grecque (après l'an 1821) quand le vizir de Scutari refusait de prendre part dans la répression de cette insurrection.

La résistance ouverte au sultan — réformateur se manifestait par l'assemblage de l'armée et par ses préparations pour le règlement de comptes. On rassembla environ quarante milles soldats du territoire du pašaluk de Scutari, ce qui signifie des régions du Monténégro qui étaient alors administrativement liées à ce pašaluk. Selon le plan déterminé par avance, cette armée se dirigea en 1831 de Scutari vers Prizren en entrant profondément en Macédoine. Un conflit ouvert et très fort eu lieu en avril 1831 à Babub — han entre Prilep et Veles où l'armée de l'Empire glorifia le triomphe tandis que l'armée de Scutari éprouva un si grave débacle de sorte qu'il jeta dans l'ombre tous les succès antécédents. C'était, au moins pour alors, la fin de l'idée sur l'indépendance du pašaluk et — à dire — de l'aspiration naïve de Bušatlija de s'en emparer le titre d'empereur. En tout, c'était aussi la fin du vizir même, et par conséquent toutes ses aspirations furent enfuies.

Le mouvement tout entier, qui dura une dizaine d'années environ, était accompagné par des tueries, par des victimes énormes et par de grandes destructions matérielles.